

monolit som ställs mot de jesustroende. Borta är den historiska insikten att vi vid denna tid har att göra med en mångfald judiska rörelser, varav de jesustroende grupperna var en. Detta är ett återkommande drag i JR's bok, som möjligen visar på ett glapp mellan redovisade utgångspunkter och grundläggande trosuppfattningar hos författaren.

Till detta kommer att flera av texttolkningarna följer traditionellt kristna mönster där <det judiska> tonas ned till förmån för i sammanhanget anakronistiska kristna trossatser. Kanske det blir särskilt tydligt i tolkningen av Mt., då denna text så påtagligt hör hemma i en judisk kontext. Obekymrat kan JR här ställa <kyrkan> mot <Israel>, utan att det i texten finns belägg för en dylik polarisering, varken vad gäller termer eller i sak. På samma sätt närmast bortförklarar den i Mt. uttryckta föreställningen om Jerusalem som helig stad i diskussionen av Mt. 27:53 (t.ex. s. 239). Sådana läsningar passar alltför väl in i den kristna teologi som kom att utvecklas efter det att evangelierna författats och skilts från sina ursprungliga kontexter.

Behållningen av denna bok ligger främst i JR's visande på förekomsten av de två divergerande apokalyptiska åskådningarna inom ett och samma dokument, både vad gäller Mk. och Mt. (därav bokens huvudtitel). Denna insikt för med sig en rad implikationer, inte minst för hur vi ser på antika författares sätt att sammanställa texter. Teologer varnas också för att i de nytestamentliga texterna leta efter vattentäta system där allt styrs av en övergripande princip.

Det förefaller som om identitet och identitetsformation bland Jesu tidigaste efterföljare inte stod och föll med den trygghetsskapande följdriktighetens upprätthållande. Kanske en av de mer intressanta frågorna att ställa efter avslutad läsning är vad som istället utgjorde den bas utifrån vilken dessa människor avgjorde sig för en viss livsåskådning, och hur identitet skapades i samspelet mellan text, grupp och samhälle. Det är en intressant fråga för historikern och exegeten. Och det är en intressant fråga för den (post)moderna teologin.

Anders Runesson

Mats Aldén: Samvete och samvetsfrihet. En analys av samvetskonflikter i det svenska samhället och av begreppen samvete och samvetsfrihet. 213 sid. Lund Studies in Ethics and Theology 11, Lund 2002.

Mats Aldén behandlar i sin avhandling ett par för etiken mycket centralt frågor: vad skall vi förstå med begreppet «samvete» och hur skall det omgivande samhället förhålla sig till individer som på grund av samvetsbetänkligheter inte kan följa vissa av de lagar

eller andra regler som råder i ett visst sammanhang? Genom sitt klara och tydliga språk och avsaknad av onödigt teknisk jargong är avhandlingen tillgänglig för en bred läsekrets.

I den första delen ges en fyllig beskrivning av fyra konkreta exempel på samvetskonflikter i det svenska samhället under 1900-talet. Här behandlas först värnpliktsvägran och därefter vissa studenters vägran att delta i sådana obligatoriska moment i utbildningen som innebär konflikt med deras samvete. Det handlar t.ex. om studenter som utbildar sig till barnmorska och har betänkligheter mot att sätta in spiral, eftersom detta uppfattas som en otillbörlig abortmetod. Sedan kommer författaren in på tillämpningar från det kyrkliga och teologiska området. Det gäller dels den konflikt som var föranledd av att prästers vigselplikt enligt dåvarande lagstiftning stod i konflikt med vissa prästers uppfattning att det är orätt att viga fränskilda. Det sista tillämpningsområdet avser samvetsbetänkligheterna bland vissa präster när det gäller att samarbeta med kvinnliga präster. I fokus ligger den s.k. samvetsklausul som godkändes av Kyrkomötet 1958.

Efter denna genomgång diskuterar Aldén hur begreppet «samvete» kan förstås. Med utgångspunkt i den enskilda människan ställs frågan vad det innebär att vara utrustad med ett samvete. Även frågor kring varför vi bör rätta oss efter samvetet och samvetets uppkomst hos den enskilda människan diskuteras. Detta görs med hjälp av ett antal teologer, filosofer och psykologer. Inledningsvis redogörs för en traditionell katolsk uppfattning med hjälp av den amerikanske teologen Germain Grisez, som förknippar samvetet med en universell moralisk lag som är nedlagd i människan genom skapelsen. Som representant för en konservativ luthersk syn används den svenske teologen Josef Imberg. Imberg betonar att människans naturliga moralinstinkt är förmörkad av synden och att hon därför är beroende av Guds uppenbarelse i Bibeln för att kunna ta ställning i moraliska frågor. Därefter diskuteras en socialpsykologisk samvetsteori hos den svenske filosofen Sven Wärmlund som tar sin utgångspunkt i psykoanalytisk teoribildning och tolkar samvetet i termer av krav ifrån omgivningen som internaliseras. Även filosoferna Hannah Arendt och C.D. Broad samt psykologen Gordon Allport diskuteras.

I avhandlingens slutkapitel förflyttas perspektivet från den enskilda människan och hennes samvete till det samhälle och de organisationer som hon ingår i. Den fråga som nu ställs är hur samhället eller t.ex. kyrkan skall hantera sådana konflikter där dess eget regelverk innebär krav som är oförenliga med enskilda människors samvete. Olika argument för att tillåta samvetsfrihet diskuteras. Aldéns grundläggande uppfattning är att ett samhälle eller en organi-

sation bör ge individen en så stor samvetsfrihet som möjligt, som är förenlig med en lika omfattande frihet för alla.

Frågor kan ställas kring valet av material. Är det verkligen de intressantaste bidragen som behandlas när det gäller att förstå samvetet ur filosofiskt, teologiskt respektive psykologiskt perspektiv? Det saknas t.ex. material från de senaste decennierna. Detta har bl.a. att göra med att Aldén har valt att inrikta sig på sådana författare som uttryckligen använder sig av termen «samvete» eller dess motsvarighet på engelska. Denna term har emellertid av olika anledningar kommit ur bruk i akademiska sammanhang. Däremot har det fenomen som «samvete» står för varit föremål för många intressanta analyser under senare tid. Mes-tadels används emellertid termer som «praktisk rationalitet» eller «moralisk rationalitet» när detta område behandlas.

Det kunde också ha varit fruktbart att mera knyta an till människans frihet och jaguppfattning, två fenomen som är intimt förknippade med samvetet. En sådan anknytning hade kunnat ge en djupare förståelse av samvetet som fenomen. Det finns också vissa specifika drag i den kristna förståelsen av samvetet som kunde ha lyfts fram tydligare utöver behandlingen av Grisez och Imberg. Här finns en omfattande och intressant reflektion alltifrån Paulus, över Thomas av Aquino och Luther och in i vår egen tid.

I avhandlingen diskuteras två slags argument för att man skall följa sitt samvete. Det första benämns «pliktagumentet». Det innebär att vi följer samvetet därför att det är moraliskt påbjudet. De moraliska kraven motiverar oss av egen kraft. Det andra argumentet däremot innebär att vi följer vårt samvete därför att vi själva på något sätt har nytta av det. Detta argument benämns «klokhetsargumentet». Vi följer samvetet därför att det ger oss självrespekt eller för att slippa lidande i form av dåligt samvete. Det finns anledning att fundera över dessa benämningar. Klokhet identifieras med egenintresse. Detta synsätt är brukligt inom t.ex. ekonomisk teori. I traditionell etik brukar emellertid klokhet identifieras med att vara lyhörd för de moraliska kraven i en viss situation, att göra en korrekt sammanvägning av dessa och härigenom sluta sig till vilket handlingsalternativ som är det rätta.

Författaren hävdar att man skall kunna bejaka hans teori om samvetet oberoende av vilken tros- eller livsåskådning som man avsluter sig till (s. 160). Samtidigt hävdar han att han skall anknyta till en personalistisk människosyn, vilket bl.a. innebär att människan har förmåga till frihet och ansvar. En personalistisk människosyn är emellertid oförenlig med en sådan människosyn som kännetecknar t.ex. behaviorismen, enligt vilken sådana begrepp som «frihet» och «ansvar» kan reduceras till inlärda responser på olika

slags yttre stimuli. Genom att tydligare uppmärksamma de konflikter som finns mellan olika samvetsuppfattningar hade författarens egen teori kunnat utmejslas tydligare.

Göran Möller

Bo Brander: *Människan och den ekologiska väven. Om människan som mikrokosmos och som skapelsens förvaltare*. 214 sid. Artos, Bjärnum 2002.

Den amerikanske matematikern Stephen Budiansky utgav 1997 en bok med den talande titeln *Natur på människans villkor*. Boken var en faktsäckad uppgörelse med den i det närmaste religiösa tro på naturens harmoni och balans som burit upp den moderna miljörörelsen. Naturen framställs enligt denna bild som kulturens underkuvade «andre», och den stora boven i dramat är människan. Budiansky lyfte fram det på en gång problematiska och förmättna med detta synsätt. Problematiskt därför att föreställningen om en naturlig ekologisk balans sedan länge undergrävs av den vetenskapliga ekologin, där man i allt högre grad blivit medveten om den inkonsistens som utmärker alla ekologiska system. Förmåtet därför att det än en gång vittnar om människans navelskådande tendens att se sig själv som allena upphov till naturens stora omvälvningar — positiva som negativa.

Betraktar man den kristna teologins ekologiska engagemang märker man att det paradigmskifte som Budianskys bok återspeglar hittills satt få spår. Tvärtom fortsätter många ekologiskt intresserade teologer att hämta inspiration från James Lovelocks Gaiahypotes, enligt vilken jorden förstås i organiska och holistiska kategorier. Genomgående är också en stundom ensidig framställning av den västerländska människan som ekosystemets stora hot, kontrasterat med en ofta idealiserande bild av ursprungsbefolkningarnas förhållande till naturen.

Trots att dessa föreställningar visat sig ohållbara har alltså få ansatser till revidering gjorts inom ekoteologin. Sedan en tid tillbaka föreligger dock ett välkommet undantag: den lätt omarbetade versionen av Bo Branders avhandling i systematisk teologi. Väl insatt i den samtida ekologiska debatten tillhandahåller Brander ett av de första ekoteologiska bidragen som på allvar integrerar det förändrade paradigmet inom ekologin. Men boken har fler ambitioner än så, och syftar även till att låta olika teologiska traditioner mötas i ett ekumeniskt samtal kring människans plats och uppgift i skapelsen.

Avstampet tas i det omfattande miljöprogram som inaugurerades av Kyrkornas Världsråd i början av 1980-talet under beteckningen JPIC (Justice, Peace,